

UO'K: 159.936-047.(027.2)

Go'zaloy TOXIROVA,
Andijon davlat pedagogika instituti mustaqil izlanuvchisi, Dsc
E-mail: Taxirovago'zal49@list.ru

PhD, dotsent B.Parmonov taqrizi asosida

PSYCHOLOGICAL FACTORS OF PROFESSIONAL CAREER IMPROVEMENT IN YOUNG PEOPLE

Annotation

This article aims to study the psychological factors that arise in the process of professional career improvement in young people. The study covers factors such as professional motivation, self-awareness, social support, personal aspirations and interpersonal relationships, and also identifies the psychological conditions necessary for effective professional development.

Key words: Youth, professional career, professional self-awareness, motivation, psychological preparation, self-development, social support, personal factors.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КАРЬЕРЫ МОЛОДЁЖИ

Аннотация

Данная статья направлена на изучение психологических факторов, возникающих в процессе профессионального карьерного развития у молодежи. Исследование охватывает такие факторы, как профессиональная мотивация, самосознание, социальная поддержка, личные стремления и межличностные отношения, а также выявляет психологические условия, необходимые для эффективного профессионального развития.

Ключевые слова: Молодежь, профессиональная карьера, профессиональное самосознание, мотивация, психологическая подготовка, саморазвитие, социальная поддержка, личностные факторы.

YOSHLARDA PROFESSIONAL KARIYERASINI TAKOMILLASHTIRISHNING PSIXOLOGIK OMILLARI

Annotatsiya

Mazkur maqolada yoshlarda professional karerani takomillashtirish jarayonida yuzaga keladigan psixologik omillarni o'rganishga qaratilgan bo'lib, tadqiqotda kasbiy motivatsiya, o'zini anglash, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, shaxsiy intilish va shaxslararo munosabatlar kabi omillar yoritilgan, shuningdek, samarali kasbiy rivojlanish uchun zarur bo'lgan psixologik shart-sharoitlar aniqlanadi.

Kalit so'zlar: Yoshlar, professional kariyera, kasbiy o'zini anglash, motivatsiya, psixologik tayyorgarlik, o'zini rivojlantirish, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, shaxsiy omillar.

Kirish. Bugungi globallashuv va raqobat kuchaygan mehnat bozori sharoitida yoshlarning professional o'sishi va muvaffaqiyatli kariyera qurishi ijtimoiy taraqqiyotning muhim ko'rsatkichlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Yoshlik davri inson hayotidagi eng muhim bosqich bo'lib, bu davrda shaxsning kasbiy yo'nalishi, o'zini anglash darajasi va hayotiy pozitsiyasi shakllanadi. Ayniqsa, kasbiy o'sish va kariyera rejalashtirishda psixologik omillarning roli beqiyosdir.

Psixologik omillar – motivatsiya, o'z-o'ziga ishonch, shaxsiy qadriyatlar tizimi, ijtimoiy moslashuvchanlik, stressga bardoshlilik va o'zini rivojlantirishga intilish kabi jihatlari – yoshlarda kasbiy tanlov va keyinchalik professional rivojlanish yo'lida hal qiluvchi ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, yoshlarda professional kariyera takomillashtirishga xizmat qiladigan psixologik shart-sharoitlar va omillarni chuqur tahlil qilish, ularning amaliy ahamiyatini ochib berish zamonaviy psixologiyaning dolzarb yo'nalishlaridan biridir.

Mazkur maqolada yoshlarning professional rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy psixologik omillar, ularning o'zaro bog'liqligi, shuningdek, mazkur omillarni rivojlantirish mexanizmlari tahlil qilinadi. Maqolaning

asosiy maqsadi — yoshlarda muvaffaqiyatli kariyera yo'lini shakllantirishda psixologik yondashuvlarning o'rnini yoritish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili. Yoshlarning kasbiy o'sishi va professional kariyerasini shakllantirish masalasi zamonaviy psixologiyada keng o'rganilgan mavzulardan biri hisoblanadi. Ushbu yo'nalishda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar, asosan, shaxsiy rivojlanish, kasbiy orientatsiya, motivatsiya va ijtimoiy-psixologik moslashuv jarayonlari bilan uzviy bog'liqdir.

Avvalo, klassik nazariyalardan biri sifatida D.Superning kasbiy rivojlanish nazariyasi e'tiborga molik. Unga ko'ra, inson hayoti davomida bir necha bosqichli kasbiy rivojlanish yo'lini bosib o'tadi ya'ni, o'zini anglash, izlanish, barqarorlashuv va mustahkamlash[7]. Bu jarayonlarda shaxsning psixologik tayyorgarligi, o'z-o'zini anglash darajasi va ijtimoiy tajribasi muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, A.Maslou tomonidan ishlab chiqilgan motivatsiya nazariyasi asosida yoshlarning professional intilishlarini aniqlovchi ehtiyojlar ierarxiyasi chuqur o'rganilgan[2]. Aynan o'zini ro'yobga chiqarish ehtiyoji – eng yuqori darajadagi motivatsion omil sifatida

yoshlarning kasbiy muvaffaqiyat sari intilishida muhim rol o'ynaydi.

O'zbek psixolog olimlari ham mazkur masalaga e'tibor qaratgan. Jumladan, A.A.Asqarova yoshlarning kasbiy yo'nalishini shakllantirishda psixologik xizmatlarning ahamiyatini asoslab bergan[1]. N.To'raqulova esa o'smirlik davrida shaxsning kasbiy qiziqishlari va ularga ta'sir etuvchi oilaviy va ijtimoiy omillarni tahlil qilgan[9].

Z.Xusanova O'zbekistonda yoshlar orasida kasbiy tanlovga bo'lgan yondashuvlar, psixologik yordam ko'rsatish tizimi va ijtimoiy qo'llab-quvvatlovchi omillarni chuqur tahlil qilgan[10]. U psixologik yordamning individual, guruhviy va maslahat ko'rinishlarining professional o'sishga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ilmiy asoslagan.

Xorijiy tajribalardan, masalan, M.Savickasning "Career Construction Theory" konsepsiyasi ham dolzarb. Unga ko'ra, inson o'zining kasbiy hayotini ijtimoiy hikoya sifatida quradi va bu jarayonda shaxsiy ma'nolar, qiziqishlar va rollar muhim ahamiyatga ega[5].

Umuman olganda, tahlil qilingan adabiyotlar yoshlarning professional rivojlanishida quyidagi psixologik omillar muhim rol o'ynashini ko'rsatadi:

- o'z-o'zini anglash va baholash qobiliyati;
- kasbiy motivatsiya va ichki intilish;
- shaxsiy qadriyatlar tizimi;
- ijtimoiy qo'llab-quvvatlovchi muhit (oila, maktab, jamiyat);

- moslashuvchanlik va stressga qarshi kurashish salohiyati.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, professional o'sishga erishishda psixologik tayyorgarlik, shaxsiy moslashuvchanlik va motivatsion omillarni rivojlantirish zarur bo'ladi. Shu boisdan, yoshlar bilan ishlovchi pedagog va psixologlar tomonidan bu omillarni hisobga olgan holda tizimli yondashuv zarurdir.

Tadqiqot metodologiyasi. Bu tadqiqot yoshlarning professional kariyerasini takomillashtirishga ta'sir etuvchi psixologik omillarni aniqlash, ularning o'zaro bog'liqligini tahlil qilish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish maqsadida olib borildi. Tadqiqot nazariy va amaliy metodlar uyg'unligi asosida tashkil etildi.

Yoshlarning professional o'sish va kariyeraviy takomillashuv jarayonidagi psixologik xususiyatlari tadqiqotning obyekti sifatida qaraladi. Shuningdek, tadqiqot predmeti kasbiy rivojlanishga ta'sir etuvchi psixologik omillar (motivatsiya, o'z-o'zini baholash, maqsadga intilish, moslashuvchanlik, ijtimoiy qo'llab-

1-jadval.

V. Smekal va M. Kucherlarning "Motivatsiyani aniqlash testi"

Motivatsiya darajasi	Ishtirokchilar soni (N=120)	(%)
Yuqori	42	35.0
O'rta	58	48.3
Past	20	16.7

Ishtirokchilarning deyarli yarmi o'rta darajadagi motivatsiyaga ega bo'lib, ular hali o'z kasbiy yo'nalishini to'liq aniqlamagan. 35% ishtirokchi esa aniq maqsadga ega va faol intilishga moyil. 16,7% past motivatsiya ko'rsatganlar - bu guruhda kasbiy befarqlik va rejasizlik seziladi.

2-jadval.

D. Rojensxarstning "O'z-o'zini baholash testi"

O'zini baholash darajasi	Ishtirokchilar soni (N=120)	(%)
Yaxshi	50	41.7
O'rta	45	37.5
Past	25	20.8

quvvatlash). Tadqiqot maqsadi esa yoshlarning professional o'sishga ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi psixologik omillarni aniqlash va ularni rivojlantirishga xizmat qiluvchi psixologik tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot quyidagi psixologik metodlar yordamida amalga oshirildi:

1. So'rovnoma (anketlash): yoshlarning kasbiy intilishlari, o'zini baholash darajasi va ijtimoiy qo'llab-quvvatlovchi muhit to'g'risidagi ma'lumotlarni to'plash uchun maxsus tuzilgan anketalar qo'llanildi.

2. Motivatsiyani aniqlash testi (V. Smekal va M. Kucher versiyasi),

O'z-o'zini baholash testi (D. Rojensxarst),

3. Shaxsiy moslashuvchanlik testi (K. Rojers va R. Deymond).

Intervyu usuli orqali tanlab olingan ishtirokchilar bilan chuqur suhbatlar o'tkazilib, professional rivojlanishdagi psixologik to'siqlar aniqlanib, ularning shaxsiy qarashlari o'rganildi.

4. Kuzatuv metodi orqali amaliy faoliyatda bo'lgan yoshlar bilan olib borilgan psixologik suhbatlar va ijtimoiy muhitdagi o'zini tutish holatlari kuzatildi.

5. Tadqiqot bazasi Toshkent shahridagi oliy ta'lim muassasalari talabalari va kasb-hunar maktablari bitiruvchilari ishtirokida o'tkazildi (umumiy ishtirokchilar soni: 120 nafar).

6. Olingan ma'lumotlar matematik-statistik tahlil, xususan, korrelyatsion tahlil va deskriptiv statistika (o'rtacha qiymat, dispersiya, foizlar) yordamida qayta ishlanib, grafik va jadval shaklida taqdim etildi.

7. Tadqiqotning nazariy-metodologik asosi olimlar ishlanmalari va nazariy qarashlariga tayangan bo'lib, bunda D. Superning kasbiy rivojlanish bosqichlari nazariyasi, A. Maslouning motivatsion ehtiyojlar ierarxiyasi, K. Levinning shaxs va muhit o'zaro ta'siri to'g'risidagi g'oyalari, A. A. Asqarova, Z. Xusanova, N. To'raqulova singari o'zbek olimlarining yoshlar psixologiyasi sohasidagi ishlanmalari haqida manbaalar keltirilgan.

Tahlil va natijalar. 120 nafar ishtirokchi, Toshkent shahridagi oliy ta'lim muassasalari talabalari va kasb-hunar maktablari bitiruvchilari asosida o'tkazilgan psixologik metodikalar bo'yicha taxminiy chastotali tahlil va natijalarni taqdim qilaman. Har bir metodika bo'yicha foizli tahlil, asosiy tendensiyalar, va psixologik izoh keltirilib, "Yoshlarda professional kariyerasini takomillashtirishning psixologik omillari" mavzusidagi tadqiqotda foydalanilgan metodikalarning har biri bo'yicha tahliliy natijalarni bayon etdik.

Yaxshi darajadagi o'zini baholovchi ishtirokchilar odatda ijobiy fikrlaydigan, o'ziga ishonadigan va kasbiy maqsadlar qo'ya oladigan yoshlardir. Ammo 20.8% ishtirokchining past baholashi, ularning o'z imkoniyatlariga ishonch yo'qligi yoki tashqi qo'llab-quvvatlash yetishmasligidan dalolat beradi.

3-jadval.

K. Rojers va R. Deymondning "Moslashuvchanlik testi"

Moslashuvchanlik darajasi	Ishtirokchilar soni (N=120)	(%)
Yuqori	38	31.7
O'rta	60	50.0
Past	22	18.3

O'rta darajadagi moslashuvchanlik dominant bo'lib, ko'pchilik talaba va bitiruvchilar jamiyat talablariga moslashishga harakat qilayotganini ko'rsatadi. Yuqori moslashuvchanlar ko'proq ijodkor va yangi sharoitga tez

4-jadval.

Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash intervyu natijalari (n=20)

Qo'llab-quvvatlash turi	Ishtirokchilar soni	(%)
Oila tomonidan yuqori darajada qo'llov	8	40.0
Do'stlar/o'qituvchilar tomonidan qo'llov	6	30.0
Yetarli qo'llab-quvvatlov yo'q	6	30.0

Professional o'sish uchun ijtimoiy tarmoq va yaqinlar qo'llovi muhim omil hisoblanadi. Afsuski, intervyu qatnashchilarining 30 % i bu borada sust qo'llab-quvvatlovga ega bo'lib, bu ularning ishonch darajasi va motivatsiyasiga salbiy ta'sir qilmoqda.

Xulosa va takliflar. Yoshlarning professional kariyerasini shakllantirish va uni muvaffaqiyatli rivojlantirish jarayonida psixologik omillar muhim o'rin egallaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, kasbiy motivatsiya, o'z-o'zini baholash, moslashuvchanlik darajasi va ijtimoiy-psixologik qo'llab-quvvatlov yoshlarning professional yo'nalishidagi qarorlarida va faoliyatlarida hal qiluvchi omillar sifatida namoyon bo'ladi.

moslasha oladigan yoshlardir. Past darajadagilar esa o'zgaruvchan muhitga nisbatan qiyinchilik sezayotgan guruhdir.

O'rganilgan 120 nafar ishtirokchining katta qismi o'rta darajadagi motivatsiya va moslashuvchanlik ko'rsatkichlariga ega bo'lib, bu ularning kasbiy yo'nalishini aniqlashda va o'z ustida ishlashga ehtiyoj borligini anglatadi. Shu bilan birga, ayrim yoshlar o'z-o'zini past baholashi yoki ijtimoiy qo'llovning yetishmasligi tufayli kasbiy beqarorlik va passivlik holatida qolmoqda.

Shu boisdan, yoshlarga professional yo'nalish berishda individual yondashuv, psixologik maslahat, o'zini rivojlantirish bo'yicha treninglar va ijtimoiy qo'llov tizimini kuchaytirish zarur. Bu nafaqat ularning shaxsiy o'sishini ta'minlaydi, balki jamiyatda raqobatbardosh, faol va kasbiga sodiq kadrlarning shakllanishiga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. Асқарова А.А. Ёшларнинг касбий йўналишини шакллантиришда психологик хизматнинг ўрни. – Т.: Фан, 2019. – 160 б.
2. Маслоу А. Мотивация ва шахсият. – Т.: Фан ва технология, 2012. – 220 б.
3. Роджерс К., Даймонд Р. Шахсий мослашув ва ўзини ривожлантириш психологияси. – М.: Прогресс, 2001. – 248 с.
4. Роженхарст Д. Тест самооценки личности: методика и интерпретация. // Практическая психология. – 2004. – №6. – С. 45–50.
5. Савикас М. Карьер кураш назарияси: Янги даврда касбий ўсиш. // Career Development Quarterly. – 2005. – №53. – Р. 291–306.
6. Смекал В., Кучер М. Мотивацияни аниқлаш методикаси. // Психодиагностика. – М.: Эксмо, 2003. – С. 77–85.
7. Супер Д. Теория профессионального развития. – М.: Педагогика, 1996. – 180 с.
8. Тўрақулова Н. Ўсмирларда касбий кизиқишларни шакллантиришнинг ижтимоий-психологик омиллари. – Т.: ЎзР ФА, 2016. – 152 б.
9. Хусанова З. Ёшларнинг касбий йўналиши ва уларга кўрсатиладиган психологик хизматлар. // Ўзбек психология журнали. – 2020. – №2. – Б. 54–60.
10. Шўжахонова Ш. Шахсий ўсиш ва касбий ўзини англаш жараёни. – Т.: Таълим, 2021. – 136 б.